

ที่ ศธ ๐๔๐๙๑/ว๑๙๕๑

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปัตตานี เขต ๑
หมู่ที่ ๖ ตำบลรูสะมิแล
อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ๙๔๐๐๐

๒๕ มิถุนายน ๒๕๖๙

เรื่อง ขอความร่วมมือเผยแพร่บทความวิจัยเรื่อง การพัฒนากระบวนการนิเทศ PITSAR เพื่อส่งเสริม
การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่สู่ความเป็นพลเมืองวิถีประชาธิปไตยด้วยนวัตกรรมเดินเมือง City trail

เรียน ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาทุกเขต

สิ่งที่ส่งมาด้วย บทความวิจัยฯ

จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางซูริยาตี อัสคอลลีฮัน ศึกษานิเทศก์ชำนาญการพิเศษ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
ประถมศึกษาปัตตานี เขต ๑ ได้จัดทำบทความวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการนิเทศ PITSAR เพื่อส่งเสริม
การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่สู่ความเป็นพลเมืองวิถีประชาธิปไตยด้วยนวัตกรรมเดินเมือง City trail นั้น

ในการนี้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปัตตานี เขต ๑ ขอประชาสัมพันธ์เผยแพร่
ผลงานบทความทางวิชาการตามสิ่งที่ส่งมาด้วย และขอความร่วมมือตอบรับการเผยแพร่ผ่าน QR-Code
ท้ายหนังสือฉบับนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบและพิจารณาดำเนินการ

ขอแสดงความนับถือ

(นายณัฐวุฒิ สุผาวัง)

รองผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ปฏิบัติราชการแทน
ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปัตตานี เขต ๑

กลุ่มนิเทศติดตามฯ
ศน.ซูริยาตี อัสคอลลีฮัน
โทร ๐๘๙ ๔๖๗ ๙๗๙๗

ชื่อผลงาน : การพัฒนากระบวนการนิเทศ PITSAR เพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่
สู่ความเป็นพลเมืองวิถีประชาธิปไตยด้วยนวัตกรรมเดินเมือง City trail

ชื่อผลงานภาษาอังกฤษ : Developing the PITSAR Supervision Process for Enhancing Spatial
History Learning Management and Democratic Citizenship via the
'City Trail' Innovation

ชื่อผู้จัดทำผลงาน : ชูริยาตี อัครคอลลีสิน คีษานินเทศก์ชำนาญการพิเศษ สพ.ปตตานี เขต 1

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการพัฒนากระบวนการนิเทศ 2) พัฒนากระบวนการนิเทศรูปแบบ PITSAR และ 3) ประเมินผลการใช้กระบวนการนิเทศ สมรรถนะการจัดการเรียนรู้ของครูและความเป็นพลเมืองวิถีประชาธิปไตยของผู้เรียน ระเบียบวิธีวิจัยใช้การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ผ่านวงจรปฏิบัติการ PAOR กลุ่มเป้าหมาย คือ คีษานินเทศก์ ผู้บริหาร ครูผู้สอน และประชาชน ชุมชน เครื่องมือวิจัย ได้แก่ คู่มือการนิเทศ คู่มือนวัตกรรมเดินเมือง KAWAN แบบประเมินสมรรถนะครู แบบประเมินความเป็นพลเมืองวิถีประชาธิปไตย และแบบประเมินความพึงพอใจ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบสถิติที และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพปัญหาและความต้องการ สะท้อนว่าครูผู้สอนต้องการระบบนิเทศที่หนุนเสริมการเรียนรู้ รวมถึงนวัตกรรมจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเข้ากับหลักสูตรแกนกลาง 2) กระบวนการนิเทศรูปแบบ PITSAR ที่พัฒนาขึ้น ได้แก่ P-Preparing (เตรียมความพร้อมจุดประกายคิด) I-Implementing (ขับเคลื่อนนวัตกรรมสู่การปฏิบัติ) Team Coaching (ทีมหนุนเสริมการเรียนรู้) S-Supervising (นิเทศหนุนเสริม) A- Authentic Assessing (ประเมินเพื่อพัฒนา) และ R-Reflecting (สะท้อนคิด) มีความสอดคล้องและเหมาะสมในระดับมากที่สุด สามารถขับเคลื่อนวงจร PAOR ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และ 3) ผลการใช้กระบวนการนิเทศ พบว่า 3.1) ครูผู้สอนมีสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 3.2) ครูผู้สอนมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด 3.3) ผู้เรียนที่เรียนรู้ผ่านนวัตกรรมเดินเมืองตามแนวคิด KAWAN มีความเป็นพลเมืองวิถีประชาธิปไตยสูงขึ้นไปอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยแสดงออกผ่านการมีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะ การเคารพความหลากหลายในสังคมพหุวัฒนธรรม ทักษะการคิดวิจารณ์ญาณ และความตระหนักรู้ในอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม

Abstract

This research aimed to 1) study the current state, problems, and needs for developing a supervision process 2) develop the PITSAR supervision process and 3) evaluate the outcomes of the supervision process in terms of teacher competencies and students' democratic citizenship. The research methodology employed Participatory Action Research (PAR) driven by the PAOR cycle. Co-researchers included supervisors, administrators, teachers, and local scholars. The research instruments consisted of the supervision manual, the KAWAN City Trail innovation manual, a teacher competency assessment form, a democratic citizenship evaluation form, and a satisfaction questionnaire. Data were analyzed using mean, standard deviation, t-test, and content analysis. The findings revealed that: 1) The study of the

state and problems indicated that teachers needed a supportive supervision system alongside instructional innovations that integrate local history into the core curriculum. 2) The developed PITSAR supervision process which includes Preparing, Implementing, Team Coaching, Supervising, Authentic Assessing, and Reflecting demonstrated congruence and appropriateness at the highest level, effectively driving the PAOR cycle and enhancing teachers' instructional competencies. 3) The evaluation of the supervision process showed that: 3.1) Teachers' competencies in spatial history learning management increased significantly at the .05 level, 3.2) with their overall satisfaction at the highest level. and 3.3) Students learning through the KAWAN City Trail innovation exhibited a significant increase in democratic citizenship at the .05 level, demonstrated concretely through participation in public spaces, respect for multicultural diversity, critical thinking skills, and awareness of local identity.

คำสำคัญ : การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม, กระบวนการนิเทศ PITSAR, นวัตกรรมเดินเมือง, การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่, ความเป็นพลเมืองวิถีประชาธิปไตย

Keyword: Participatory Action Research, PITSAR Supervision Process, City Trail Innovation, Area-Based History Learning, Democratic Citizenship

บทสรุปงานวิจัย

การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่ช่วยเสริมสร้างพลเมืองในสังคมพหุวัฒนธรรม (เกษมสันต์ พุ่มกล้า, 2563; ฐาปนีย์ รักภูบาล, 2565; โสภภาพร ไสยแพทย์, 2564) แต่การนิเทศแบบประเมินจับผิดทำให้ครูเครียด ขาดการมีส่วนร่วม ประกอบกับครูสอนไม่ตรงเอกและยึดติดตำรา งานวิจัยนี้พัฒนาการนิเทศแบบมีส่วนร่วม เน้น กลยณมิตร เพื่อหนุนเสริมให้ครูกล้าออกแบบการเรียนรู้แนวใหม่ที่เชื่อมโยงห้องเรียนเข้ากับชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัย การดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้ ได้กำหนดวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหา และความต้องการพัฒนากระบวนการนิเทศแบบมีส่วนร่วมแบบ PITSAR ที่ส่งเสริมสมรรถนะครูในการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่ สู่ความเป็นพลเมืองวิถีประชาธิปไตย
2. เพื่อพัฒนากระบวนการนิเทศแบบมีส่วนร่วมแบบ PITSAR สำหรับส่งเสริมสมรรถนะครูในการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่ ด้วยนวัตกรรมเดินเมือง City trail
3. เพื่อศึกษาผลการใช้กระบวนการนิเทศแบบมีส่วนร่วมแบบ PITSAR ที่มีต่อสมรรถนะครูและความเป็นพลเมืองวิถีประชาธิปไตยของผู้เรียน

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แนวคิดการจัดการศึกษาเชิงพื้นที่ ผ่าน 3 แนวคิด ได้แก่

1. การนิเทศแบบมีส่วนร่วม (Participatory Supervision) ดำเนินการผ่าน 6 ขั้นตอน ได้แก่ P-Preparing (เตรียมความพร้อมจุดประกายคิด) I-Implementing (ขับเคลื่อนนวัตกรรมสู่การปฏิบัติ) Team Coaching (ทีมหนุนเสริมการเรียนรู้) S-Supervising (นิเทศหนุนเสริม) A- Authentic Assessing (ประเมินเพื่อพัฒนา) และ R-Reflecting (สะท้อนคิด) มุ่งเน้นการนิเทศแบบชี้แนะให้คำปรึกษาอย่างเป็นกัลยาณมิตร (ชาคริยา ชายเกลี้ยง และคณะ, 2562; สถาพร สมอุทัย, 2565; นุชนาถ สุทธการ, 2565)

2. นวัตกรรมเดินเมืองตามแนวคิด KAWAN การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่ โดยใช้พื้นที่จริงเป็นห้องเรียนเชิงรุกผ่านองค์ประกอบ 5 ด้าน ได้แก่ Kampong (ชุมชน) Akama (ศาสนาและความ

เชื้อ) Wira-Wirawati (บุคคลต้นแบบ) Adat (จารีตประเพณี) และ Nasi (อาหารพื้นบ้าน) (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2562; เกษมสันต์ พุ่มกล้า, 2563; ฐาปนีย์ รักภูบาล, 2565)

3. ความเป็นพลเมืองวิถีประชาธิปไตย (Democratic Citizenship) การเสริมสร้างคุณลักษณะพลเมืองที่เคารพความหลากหลาย มีส่วนร่วมพื้นที่สาธารณะ ตระหนักรู้อัตลักษณ์ มีวิจารณ์ญาณ เพื่อมุ่งลดความขัดแย้งสร้างสันติภาพในพื้นที่อย่างยั่งยืน (ฐาปนีย์ รักภูบาล, 2565; Levinson, 2021)

วิธีดำเนินการวิจัย การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ร่วมกับวงจรปฏิบัติการ PAOR (อัมพัน ศิริรัตน์ และ พงศ์พันธ์ วงศ์ไชยา, 2560) แบ่งเป็นขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 วางแผนแบบมีส่วนร่วม (Plan - P) ผู้วิจัยและกลุ่มเป้าหมาย คือ ศึกษานิเทศก์ ผู้บริหาร และครูผู้สอน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปัตตานี เขต 1 ซึ่งได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง ร่วมกันศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการผ่านการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) นำไปสู่การร่วมพัฒนาต้นแบบและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัย ได้แก่ คู่มือกระบวนการนิเทศ PITSAR คู่มือนวัตกรรมเดินเมือง KAWAN แบบประเมินสมรรถนะครู ($\alpha = .88$) แบบประเมินความพึงพอใจ ($\alpha = .91$) และแบบประเมินความเป็นพลเมืองวิถีประชาธิปไตย ($\alpha = .86$) โดยเครื่องมือทุกฉบับผ่านการตรวจสอบคุณภาพจากผู้เชี่ยวชาญ ($IOC \geq 0.50$)

ขั้นตอนที่ 2 ปฏิบัติการ (Act - A) นำนวัตกรรมกระบวนการนิเทศ PITSAR ไปปฏิบัติจริงกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อหนุนเสริมให้ครูจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่ด้วยนวัตกรรมเดินเมือง (KAWAN) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดำเนินการ 6 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นที่ 1 P- Preparing (เตรียมความพร้อม) วิเคราะห์บริบทและหลักสูตรร่วมกันออกแบบการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่ ขั้นที่ 2 I-Implementing (ขับเคลื่อนนวัตกรรมสู่การปฏิบัติ) ให้องค์ความรู้อบรมเชิงปฏิบัติการใช้นวัตกรรมเดินเมือง (KAWAN) ขั้นที่ 3 T- Team Coaching (ทีมหนุนเสริมการเรียนรู้) จัดตั้งทีมนิเทศขับเคลื่อนผ่านกระบวนการชุมชนแห่งการเรียนรู้วิชาชีพ (PLC) และวิธีการศึกษาชั้นเรียน (Lesson Study) เตรียมพร้อมก่อนลงสู่ชั้นเรียน ขั้นที่ 4 S- Supervising (นิเทศหนุนเสริม) ทีมนิเทศลงพื้นที่สังเกตการสอนของครูผู้สอนใช้พื้นที่ชุมชนเป็นห้องเรียนจริงอย่างเป็นกัลยาณมิตร ขั้นที่ 5 A- Authentic Assessing (ประเมินเพื่อพัฒนา) ประเมินสมรรถนะครูผู้สอนและผู้เรียนเพื่อนำข้อมูลไปใช้พัฒนา และขั้นที่ 6 R- Reflecting (สะท้อนคิด) ให้ข้อมูลย้อนกลับ และสร้างเครือข่ายวิชาการ

ขั้นตอนที่ 3 สังเกตการณ์ (Observe - O) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการใช้กระบวนการนิเทศ PITSAR อย่างเป็นระบบ โดยใช้เครื่องมือที่สร้างขึ้นเพื่อประเมินสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ของครูและความพึงพอใจของครู และประเมินพฤติกรรมความเป็นพลเมืองวิถีประชาธิปไตยของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ 4 สะท้อนผล (Reflect - R) ทีมผู้วิจัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องนำข้อมูลทั้งหมดจากขั้นสังเกตการณ์มาจัดกิจกรรมถอดบทเรียน เพื่อวิเคราะห์ผลสำเร็จ ปัญหาและอุปสรรคในการวิจัย และแนวทางปรับปรุง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาแผนการปฏิบัติการวิจัยในวงจร PAOR รอบต่อไปให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สรุปผลการวิจัย การดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สรุปผลได้ดังนี้

1. ผลการศึกษาสภาพ ปัญหา และความต้องการ พบว่า ครูผู้สอนมีความต้องการปรับเปลี่ยนระบบการนิเทศแบบมีส่วนร่วมที่มุ่งหนุนเสริมการเรียนรู้ ควบคุมนวัตกรรมที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเข้ากับชั้นเรียนได้อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อกระตุ้นความสนใจและยกระดับคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียน

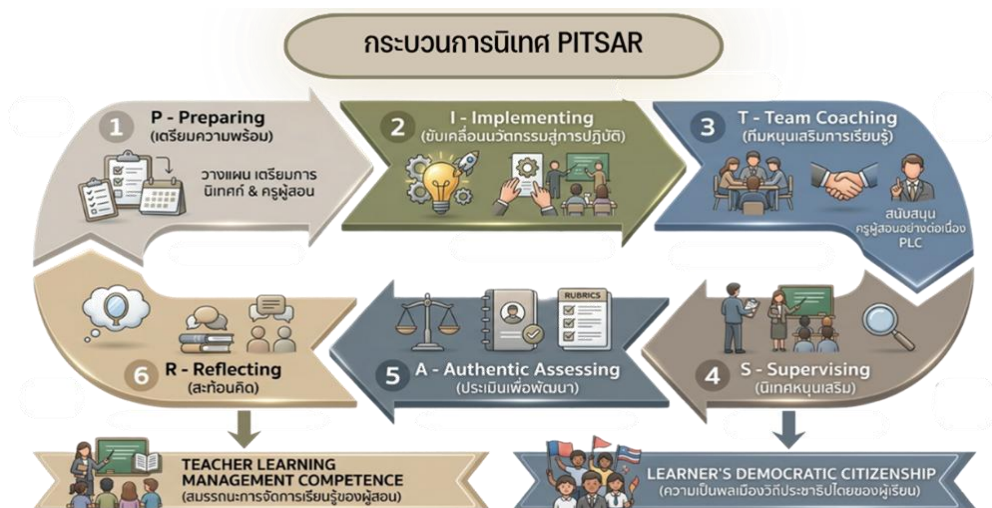
2. ผลการพัฒนากระบวนการนิเทศรูปแบบ PITSAR พบว่า กระบวนการนิเทศ มีความสอดคล้องและเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด สามารถขับเคลื่อนร่วมกับวงจร PAOR ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ผลการใช้กระบวนการนิเทศรูปแบบ PITSAR พบว่า ครูผู้สอนมีสมรรถนะการจัดการเรียนรู้สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ความพึงพอใจต่อกระบวนการนิเทศในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุดและผู้เรียนมีความเป็นพลเมืองวิถีประชาธิปไตยสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

อภิปรายผลการวิจัย การวิจัยในครั้งนี้ให้ข้อค้นพบเชิงประจักษ์ สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1. การขับเคลื่อนกระบวนการนิเทศ ซึ่งให้เห็นว่า การบูรณาการกระบวนการ PAR การนิเทศ PITSAR และนวัตกรรมเดินเมือง KAWAN ช่วยลดช่องว่างระหว่างผู้นิเทศและผู้รับการนิเทศ ปรับบทบาทผู้ หนุนเสริมการเรียนรู้และผู้ร่วมเรียนรู้ (Co-learner) การให้ครูผู้สอนมีส่วนร่วมวางแผน ช่วยสร้างความรู้สึกรู้สึกเป็นเจ้าของและส่งเสริมศักยภาพครูในการหล่อหลอมความเป็นพลเมืองวิถีประชาธิปไตยแก่ผู้เรียนได้อย่างยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2562; นุชนาถ สุทธการ, 2565; Wangsothorn, 2022)

2. การพัฒนากระบวนการนิเทศ PITSAR ซึ่งให้เห็นว่ากระบวนการนิเทศที่พัฒนาขึ้นมีความสอดคล้องและเหมาะสมระดับมากที่สุด ด้วยโครงสร้างที่เป็นระบบและต่อเนื่อง 6 ขั้นตอน ได้แก่ P- Preparing (เตรียมความพร้อม) I- Implementing (ขับเคลื่อนนวัตกรรมสู่การปฏิบัติ) T- Team Coaching (ทีมหนุนเสริมการเรียนรู้) S- Supervising (นิเทศหนุนเสริม), A- Authentic Assessing (ประเมินเพื่อพัฒนา) R- Reflecting (สะท้อนคิด) สอดคล้องกับโสภภาพ ไสยแพทย์ (2564) และ Wangsothorn (2022) ที่พบว่ากระบวนการนิเทศอย่างเป็นระบบ ผสานการชี้แนะและระบบพี่เลี้ยง จะช่วยยกระดับการพัฒนาวิชาชีพครูได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังภาพ

ภาพที่ 1 กระบวนการนิเทศ PITSAR เพื่อยกระดับสมรรถนะครูจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่

3. ผลการใช้กระบวนการนิเทศ PITSAR ซึ่งให้เห็นว่าการสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางวิชาการช่วยให้ครูมั่นใจในการใช้นวัตกรรมจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่ ส่งผลให้สมรรถนะครูสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($\bar{X} = 4.66$) เป็นผลจากการชี้แนะแบบกัลยาณมิตรอย่างต่อเนื่อง ความพึงพอใจของครูต่อกระบวนการนิเทศโดยรวมอยู่ระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.67$) ซึ่งสะท้อนความสำเร็จในการปรับบทบาทผู้นิเทศสู่การเป็นผู้อำนวยความสะดวกควบคู่กับการสะท้อนคิดร่วมกัน ผลลัพธ์เชิงบวกนี้ยังส่งผลต่อผู้เรียน ทำให้มีความเป็นพลเมืองวิถีประชาธิปไตยระดับดีมาก ($\bar{X} = 4.74$) เกิดจากการหนุนเสริมให้ครูพานักเรียนลงสู่พื้นที่จริง เพื่อประเมิน วิเคราะห์ ฝึกวิจารณ์ และตระหนักรู้ในอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม (Joyce & Showers, 2002; Levinson, 2021; นุชนาถ สุทธการ, 2565; สภาพร สมอูทัย, 2565)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ ศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารสถานศึกษา ควรสนับสนุนกระบวนการ PLC สะท้อนคิดร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ และให้ครูผู้สอนนำแนวคิด KAWAN ประยุกต์ใช้ตามบริบทชุมชนในโรงเรียน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ในการขยายผลแนวคิด KAWAN ไปบูรณาการข้ามกลุ่มสาระวิชาอื่นๆ และควรพัฒนาสื่อเทคโนโลยีเชิงพื้นที่ (เช่น AR/VR) เพื่อยกระดับนวัตกรรมเดิมเมืองให้เข้าถึงบริบทผู้เรียนที่หลากหลายขึ้น

รายการอ้างอิง

- เกษมสันต์ พุ่มกล้า. (2563). การจัดการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐานในรายวิชาประวัติศาสตร์ เพื่อพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะการคิดวิเคราะห์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5. (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- ชาคริยา ชายเกลี้ยง และคณะ. (2562). รูปแบบการนิเทศแบบผสมผสานเพื่อส่งเสริมสมรรถนะการวิจัยของครูระดับมัธยมศึกษา. *วารสารมหาจุฬานาครธรรมศรณ*, 6(1), 5345-5361.
- ฐาปนีย์ รักภูบาล. (2565). ผลของการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ที่มีต่อความสามารถในการวิเคราะห์สาเหตุและผลสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5. (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นุชนาถ สุทธการ. (2565). รูปแบบการนิเทศโรงเรียนบนพื้นที่สูงในถิ่นทุรกันดาร เพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพการจัดการเรียนรู้ของครู. (วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- สถาพร สมอุทัย. (2565). การนิเทศการศึกษา: หนึ่งตัวช่วยในการพัฒนาสมรรถนะการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 5(3), 275-288. <https://doi.org/10.14456/jra.2022.75>
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2562). *หลักการและแนวคิดการพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาจังหวัดชายแดนภาคใต้*. กรุงเทพฯ: สำนักงานบริหารพื้นที่นวัตกรรมการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.
- อัมพัน ศิริรัตน์, พงศ์พันธ์ วงศ์ไชยา. (2560). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: ลักษณะสำคัญและการประยุกต์ใช้ในชุมชน. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 36(6), 193-205.
- Joyce, B. R., & Showers, B. (2002). *Student achievement through staff development* (3rd ed.). Association for Supervision and Curriculum Development.
- Levinson, B. A. U. (2011). *Toward an anthropology of (democratic) citizenship education*. In B. A. U.
- Levinson & M. Pollock (Eds.), *A companion to the anthropology of education*.
- Wangsothorn, S. (2022). The Development of Internal Supervision Model Through Coaching and Mentoring Process to Promote the Potential on Active Learning. *Interdisciplinary Academic and Research Journal*, 2(6), 363-384. <https://doi.org/10.14456/iarj.2022.152>